

รูปวิเคราะห์สมาส

กัมมธารยสมาส

วิเสสนบุพพท

มหนโต ปุริโส **มหาปุริโส** บุรุษใหญ่
ขตติยา กณญา **ขตติยกณญา** นางกษัตริย์
นีล อูปปลั **นีลูปปลั** ดอกอุบลเขียว

เอา มหนต คัพท เป็น *มหา*

มหนโต ราชา **มหाराชา** พระราชาผู้ยิ่งใหญ่
มหตี ธานี **มหาธานี** เมืองใหญ่
มหนตฺ วนํ **มหาวนํ** ป่าใหญ่

ลบกัษรตัวหลัง เหลือไว้แต่ตัวหน้า

สนโต ปุริโส **สปุริโส** บุรุษผู้สงบแล้ว
ปรานํ วจนํ **ปาวจนํ** คำอันเป็นประธาน
กวจฉิดา ทิฏฐิ **กุทิฏฐิ** ทิฏฐิอันบัณฑิตเกลียด

วิเสสนุตตรบท

สโตโต วิเสโส **สโตตวิเสโส** สัตว์วิเศษ

นโร วโร **นรวโร** นระประเสริฐ

มนุสโส ทลิทโท **มนุสสทลิทโท** มนุษย์ขัตสน

วิเสสนอบท

สิดถวจ สมภูถถวจ **สิดสมภูถฺ** (ฐาน)
(ที่) ทั้งเย็นทั้งเกลี้ยง

อนโร จ วโรโร จ **อนวโรโร** (ปุริโส)
(บุรุษ) ทั้งบอดทั้งหนวก

ขลุโข จ ขุโข จ **ขลขขุโข** (ปุริโส)
(บุรุษ) ทั้งกระจอกทั้งค่อม

วิเสสนอบท

อุปมาบุพพท

สงข์ อิว ปณทริ **สงข์ปณทริ** (ซีริ)
(น้ำนม) ขาวเพียงดั่งสังข์

กาโก อิว สุโร **กากสุโร** (นโร) (คน) กล้าเพียงดั่งกา

ทิพพิ อิว จกขุ **ทิพพจกขุ** จักขุเพียงดั่งทิพย์

อุปมานุตตรบท

นโร สโร อิว **นรสีโท** นระเพียงดั่งสีหะ

ญาณํ จกขุ อิว **ญาณจกขุ** ญาณเพียงดั่งจักขุ

ปณญา ปาสาทอ อิว **ปณญาปาสาทอ**

ปัญญาเพียงดั่งปราสาท

มุขํ จนโท อิว **มุขจนโท**

หน้า เพียงดั่งพระจันทร์

สัมภาวนบุพพท

ขตติโย (อหิ) อิติ มาโน **ขตติยมาโน**

มานะว่า (เรา) เป็นกษัตริย์

สโตโต อิติ สณญา **สโตตสณญา**

ความสำคัญว่าเป็นสัตว์

สมโน (อหิ) อิติ ปฎิณญา **สมณปฎิณญา**

ปฎิณญาว่า (เรา) เป็นสมณะ

อวธารณบุพพท

ปณญา เอว ปโขโต **ปณญาปโขโต** (ปทีโป)

(ประทีป) อันโพล่งทั่วคือปัญญา

พทุโธ เอว รตนํ **พทุธรตนํ**

รัตนะคือพระพุทเจ้า

สทุธา เอว ธนํ **สทุธาธนํ** ทรัพย์คือศรัทธา

นบุพพท กัมมธารยสมาส หรือ

อุยัตตปุริสสมาส

น พราหมโณ **อพราหมโณ** (อัย ชโน)

(ชนนี้) มิใช่พราหมณ์

น วสโล **อวสโล** (อัย ชโน) (ชนนี้) มิใช่คนถ้อย

น อสโส **อนสโส** (อัย สโตโต) (สัตว์นี้) มิใช่หมา

น อริโย **อนริโย** (อัย ชโน) (ชนนี้) มิใช่พระอริยะ

ทิวคัสมาส

สมาหารทิวค

ตโย โลกา **ติโลกํ** โลก ๓

จตสโส ทิสา **จตทุทิสํ** ทิศ ๔

ปณจ อินทริยานิ **ปณจินทริยํ** อินทริย์ ๕

อสมหารทิวค

เอโก ปุคโคโล **เอกปุคคโล** บุคคลผู้เดียว

จตสโส ทิสา **จตทุทิสา** ทิศ ๔ ท.

ปณจ พลานิ **ปณจพลานิ** กำลัง ๕ ท.

ตปุริสสมาส

หุตียัตตปุริส

สุขํ ปโตโต **สุขปตโตโต** (ปุริโส)

(บุรุษ) ถึงแล้วซึ่งสุข

คามํ คโต **คามคโต** (ปุริโส) (บุรุษ) ไปแล้วสู่บ้าน

สพพตตี โสภโณ **สพพตติโสภโณ** (จุนโท)

(พระจันทร์) งามตลอดราตรีทั้งปวง

ตติยัตตปุริส

อสเสน (ยุตโต) รโถ **ออสสรโถ**

รถ (เทียมแล้ว) ด้วยม้า

สเลน วิทโส **สลลวิทโส** (ชนตุ)

(สัตว์) อันลูกศรแทงแล้ว

อสินา กลโท **อสิกลโท** ความทะเลาะเพราะดาบ

จตุตถัตตปุริส

กฐินสส ทุสสํ **กฐินทุสสํ** ผ้าเพื่อกฐิน

อาคนตุกสส ภตตํ **อาคนตุกภตตํ** ภัตรเพื่อผู้มา

คิลานสส เภสซุชํ **คิลานเภสซุชํ** ยาเพื่อคนไข้

ปัญจमितตปุริส

โจรมทา ภาย **โจรภยํ** ภัยแต่โจร

มรณสมา ภาย **มรณภยํ** ความกลัวแต่ความตาย

พนธนา มุตโต **พนธนมุตโต** (สโตโต)

(สัตว์) พันแล้วจากเครื่องผูก

ฉัญฐิตตปุริส

ธมโณ ปุโตโต **ราชปุโตโต** บุตรแห่งพระราชา

ธมณานํ ราสิ **ธมณฺราสิ** กองแห่งข้าวเปลือก

รุกขสส สาขา **รุกขสาขา** กิ่งแห่งต้นไม้

สัตมิตตปุริส

รูป สณญา **รูปสณญา** ความสำคัญในรูป

สัสาเร ทุกข์ **สัสารทุกข์** ทุกข์ในสงสาร

วเน ปุप्พํ **วณฺปุप्พํ** ดอกไม้ในป่า

ทวันทวสมาส

สมาหารทวันทวะ

สมโถ จ วิปัสสนา จ **สมถวิปัสสนํ**

สมถะด้วย วิปัสสนาด้วย ชื่อ

สมถะและวิปัสสนา

สงโข จ ปณโว จ **สงขปณโว** สังข์ด้วย

บัณเฑาะว์ด้วย ชื่อ สังข์และบัณเฑาะว์

ปโตโต จ จีวรณจ **ปตตจิวโร**

บาตรด้วย จีวรด้วย ชื่อ บาตรและจีวร

หตถิ จ อสโส จ รโถ จ ปตติโก จ

หตถิออสสรถปตติกํ

ช้างด้วย ม้าด้วย รถด้วย คนเดินด้วย

ชื่อ ช้างและม้าและรถและคนเดิน

อสมหารทวันทวะ

จนทิมา จ สุริโย จ **จนทิมสุริยา**

พระจันทร์ด้วย พระอาทิตย์ด้วย

ชื่อ พระจันทร์และพระอาทิตย์ ท.

สมโณ จ พราหมโณ จ **สมณพราหมณา**

สมณะด้วย พราหมณ์ด้วย

ชื่อ สมณะและพราหมณ์ ท.

สาริปุโตโต จ โมคคละลาโน จ

สาริปุโตโตโมคคละลาโน

พระสารีบุตรด้วย พระโมคคัลลานะด้วย

ชื่อ พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ท.

ปณณณจ ปุพพณจ ผลณจ **ปณณฺปุพพผลานิ**

ใบไม้ด้วย ดอกไม้ด้วย ผลด้วย

ชื่อ ใบไม้และดอกและผล ท.

อัพยยีภาวสมาส

อุปัสคคบุพพะกะ

นครสส สมิปํ **อุปนครํ**

ที่ใกล้เคียงแห่งเมือง ชื่อ ใกล้เมือง

ทรถสส อภาโว **นิททรถํ**

ความไม่มี แห่งความกระวนกระวาย

ชื่อ ความไม่มีความกระวนกระวาย

วาตํ อนฺวตตตีติ **อนฺวาตํ**

(สิ่งใด) ย่อมเป็นไปตาม ซึ่งลม

เหตุนั้น (สิ่งนั้น) ชื่อว่า ตามลม

วาตสส ปฎิวตตตีติ **ปฎิวาตํ**

(สิ่งใด) ย่อมเป็นไปทวนแก่ลม

เหตุนั้น (สิ่งนั้น) ชื่อว่า ทวนลม

อตตานํ อธิวตตตีติ **อชฌตตํ**

(สิ่งใด) ย่อมเป็นไปทับ ซึ่งตน

เหตุนั้น (สิ่งนั้น) ชื่อว่า ทับตน

นิปาทบุพพะกะ

วุฑฒานํ ปฎิปาฏิ **ยถาวุฑฒํ**

ลำดับ แห่งคนเจริญแล้ว ท.

ชื่อ ตามคนเจริญแล้ว

ชีวสส ยตตโก ปริจเฉโท **ยาวชีโว**

กำหนดเพียงไรแห่งชีวิต

ชื่อ เพียงไรแห่งชีวิต

ปพพตสส ตีโร **ติโรปาพพตํ** ภายนอก แห่งภูเขา

นครสส พหิ **พหินครํ** ภายนอก แห่งเมือง

ปาสาทสส อนฺโต **อนฺโตปาสาทํ**

ภายใน แห่งปราสาท

ภตตสส ปจฉา **ปจฉาภตตํ** ภายหลัง แห่งภัตร

พหูพพิท

อุตฺตยาพหูพพิท

อาคตา สมณา ยํ, โส **อาคตสมโณ** (อาราโม)

สมณะ ท. มาแล้ว สู่อารามใด
อาราม นั้น ชื่อว่า มีสมณะมาแล้ว

รุษหา ลตา ยํ, โส **รุษทลโต** (รุกโข)
เครือวัลย์ ขึ้นแล้ว สู่ต้นไม้ใด
ต้นไม้ นั้น ชื่อว่า มีเครือวัลย์ขึ้นแล้ว

สมปตตา ภิกขุ ยํ, โส **สมปตตภิกขุ** (อวาโร)
ภิกขุ ท. ถึงพร้อมแล้ว ซึ่งอวาโร
อวาโร นั้น ชื่อว่า มีภิกษุถึงพร้อมแล้ว

อุตฺตยาพหูพพิท

ชิตานิ อินทริยานิ เยน, โส **ชิตินทริโย** (สมโณ)

อินทริย ท. อันสมณะใด ชนะแล้ว
สมณะ นั้น ชื่อว่า มีอินทริยอันชนะแล้ว

กตํ ปุณฺณํ เยน, โส **กตปุณฺณโณ** (ปุโรโส)
บุญ อันบุรุษใด ทำแล้ว
บุรุษ นั้น ชื่อว่า มีบุญอันทำแล้ว

อาทิตฺโต อคฺคิ เยน, โส **อาทิตตคฺคิ** (พราหมโณ)
อคฺคิ อาทิตฺโต เยน, โส **อคฺคยาทิตฺโต** (พราหมโณ)
ไฟ อันพราหมณ์ใด บูชาแล้ว
พราหมณ์ นั้น ชื่อว่า มีไฟอันบูชาแล้ว

วิสํ ปิตํ เยน, โส **วิสํปิตํ** (สโร)
ยาพิช อันลูกศรใด ตีแล้ว
ลูกศร นั้น ชื่อว่า มียาพิชอันตีแล้ว

จตุตฺถิพหูพพิท

ทินโน สุงฺโก ยสฺส, โส **ทินนุสุงฺโก** (ราชา)
ส่วย (นาคเรหิ อันชาวเมือง ท.) ถวายแล้ว
แต่พระราชชาติ พระราชานั้น ชื่อว่า
มีส่วยอันชาวเมือง ท. ถวายแล้ว

กตํ ทณฺฑกมฺมํ ยสฺส, โส **กตทณฺฑกมฺโม** (สิสฺโส)
ทณฺฑกกรรม (อันอาจารย์) ทำแล้ว แก่ศิษย์ใด
ศิษย์นั้น ชื่อ มีทณฺฑกกรรมอันอาจารย์ทำแล้ว

สลาขาโต สโรโค ยสฺส, โส **สลาขาสโรโค** (ชินโน)
ความสังเวช เกิดพร้อมแล้ว แก่ชนใด
ชนนั้น ชื่อว่า มีความสังเวชเกิดพร้อมแล้ว

ปัญฺจมิพหูพพิท

นิกคตา ชนา ยสฺมา, โส **นิกคตชโน** (คานโน)

ชน ท. ออกไปแล้ว จากบ้านใด
บ้านนั้น ชื่อว่า มีชนออกไปแล้ว

ปติตานิ ผลานิ ยสฺมา, โส **ปติตผลโ** (รุกโข)
ผล ท. หล่นแล้ว จากต้นไม้ใด
ต้นไม้ นั้น ชื่อว่า มีผลหล่นแล้ว

วีโต ราโค ยสฺมา, โส **วีตฺตราโค** (ภิกขุ)
ราคะ ไปปราศแล้ว จากภิกษุใด
ภิกษุนั้น ชื่อว่า มีราคะไปปราศแล้ว

ฉฺฉริพหูพพิท

ชีนา อาสวา ยสฺส, โส **ชีนาสโว** (ภิกขุ)

อาสวะ ท. ของภิกษุใด สิ้นแล้ว
ภิกษุนั้น ชื่อว่า มีอาสวะสิ้นแล้ว

สนตํ จิตตํ ยสฺส, โส **สนตจจิตโต** (ภิกขุ)
จิต ของภิกษุใด ระวังแล้ว
ภิกษุนั้น ชื่อว่า มีจิตระวังแล้ว

ฉินนา ทตฺตา ยสฺส, โส **ฉินนทตฺโต** (ปุโรโส)
ทตฺตา ฉินนา ยสฺส, โส **ทตฺตฉฉินโน** (ปุโรโส)
มือ ท. ของบุรุษใด ขาดแล้ว
บุรุษนั้น ชื่อว่า มีมือขาดแล้ว

ฉฺฉริอุปมาพหูพพิท

สุวณฺณสฺส วณฺโณ อิว วณฺโณ ยสฺส, โส

สุวณฺณวณฺโณ (ภควา)
วรรณะ ของพระผู้มีพระภาคใด เพียงดัง
วรรณะ แห่งทอง พระผู้มีพระภาคนั้น
ชื่อว่า มีวรรณะเพียงดังวรรณะแห่งทอง

พรหมฺโน สโร อิว สโร ยสฺส, โส **พรหมสโร** (ภควา)
เสียง ของพระผู้มีพระภาคใด เพียงดัง
เสียงแห่งพรหม พระผู้มีพระภาคนั้น
ชื่อว่า มีเสียงเพียงดังเสียงแห่งพรหม

สํตตมิพหูพพิท

สมปนฺนานิ สสฺถานิ ยสฺมี,
โส **สมปนฺนสสฺโส** (ชนปโท)
ข้าวกล้า ท. ในชนบทใด ถึงพร้อมแล้ว
ชนบทนั้น ชื่อว่า มีข้าวกล้าถึงพร้อมแล้ว

พหู นทียो ยสฺมี, โส **พหูทโก** (ชนปโท)
แม่น้ำ ท. ใน ชนบทใด มาก
ชนบท นั้น ชื่อว่า มีแม่น้ำมาก
ฐิตา สิริ ยสฺมี, โส **ฐิตสิริ** (ชินโน)
ศรี ตั้งอยู่ในชนใด ชนนั้น ชื่อว่า มีศรีตั้งอยู่

นบุพฺพท พหูพพิท

นตฺถิ ตสฺส สโมติ **อสโ** (ภควา)
ผู้เสมอ ไม่มี แก่พระผู้มีพระภาคนั้น
เหตุ นั้น พระผู้มีพระภาคนั้น ชื่อว่า
มีผู้เสมอหาไม่ได้ หรือ ไม่มีผู้เสมอ

นตฺถิ ตสฺส ปฏิปุคฺคโลติ **อปปฏิปุคฺคโล** (ภควา)
บุคคลเปรียบ ไม่มี แก่พระผู้มีพระภาคนั้น
เหตุ นั้น พระผู้มีพระภาคนั้น ชื่อว่า
มีบุคคลเปรียบหาไม่ได้ หรือ ไม่มีบุคคลเปรียบ

นตฺถิ ตสฺส ปุตฺตาทิ **อปุตฺโต** (ชินโน)
บุตร ท. ของชนนั้น ไม่มี เหตุ นั้น
ชนนั้น ชื่อว่า มีบุตรหาไม่ได้ หรือ ไม่มีบุตร

ภินนาธิกรณพหูพพิท

เอกรตฺติ วาโส อสฺสชาติ **เอกรตฺติวาโส**
ความอยู่ ของชนนั้น สิ้นคืนเดียว เหตุ นั้น
ชนนั้น ชื่อว่า มีความอยู่สิ้นคืนเดียว
อูรสิ โลมานิ ยสฺส, โส **อูรสิโลโม** (พราหมโณ)
ชน ท. ที่อก ของพราหมณ์ใด มีอยู่
พราหมณ์ นั้น ชื่อว่า มีชนที่อก

สมาสทอญ

ปวตฺติตปฺปวรณฺมจฺโก (ภควา)
มีจักรคือธรรมอันบวรอันให้เป็นไปแล้ว
จมนอ เอว จกํ **ธมฺมจกํ** จักฺรคือธรรม *อว. กัม.*

ปวริ ธมฺมจกํ **ปวรณฺมจกํ**
ธรรมจักรอันบวร *วิ. พุพ. กัม.*

ปวตฺติตํ ปวรณฺมจกํ เยน,
โส **ปวตฺติตปฺปวรณฺมจฺโก** (ภควา)
จักรคือธรรมอันบวร อันพระผู้มีพระภาคใด
ให้เป็นไปแล้ว พระผู้มีพระภาคนั้น ชื่อว่า
มีจักรคือธรรมอันบวรอันให้เป็นไปแล้ว
ด. พุพพ.

คณฺธมาลาทิตฺตลา (มนุสฺสา)
มีวัตถุมีของหอมและระเบียบเป็นต้นในมือ
คณฺโธ จ มาลา จ **คณฺธมาลา**
ของหอมด้วย ระเบียบด้วย ชื่อว่า
ของหอมและระเบียบ *ท. อสมฺ. ทวัน.*

คณฺธมาลา อาทโย เยสํ, ตานิ **คณฺธมาลาทีนิ**
(วตฺถุณี)
ของหอมและระเบียบ *ท. เป็นต้น*
ของวัตถุ *ท. เหล่าใด วัตถุ *ท. นั้น* ชื่อว่า*
มีของหอมและระเบียบเป็นต้น *ฉ. พุพพ.*

คณฺธมาลาทีนิ วตฺถุณี **คณฺธมาลาทิวตฺถุณี**
วัตถุมีของหอมและระเบียบเป็นต้น *ท.*
วิ. พุพ.

คณฺธมาลาทิวตฺถุณี ทตฺเตสุ เยสํ,
เต **คณฺธมาลาทิตฺตลา** (มนุสฺสา)
วัตถุมีของหอมและระเบียบเป็นต้น *ท.*
มี ในมือ *ท. ของมนุษย์ *ท. เหล่าใด**
มนุษย์ *ท. เหล่า นั้น* ชื่อว่า มีวัตถุมีของหอม
และระเบียบเป็นต้นในมือ *ฉ. ภินน.*
(ลป วตฺถุ)

อลิ ทตฺเต ยสฺส, โส **อลิทฺตโ** (โยโร)
ตาบ (มี) ในมือ ของทหารใด
ทหาร นั้น ชื่อว่า มีตาบในมือ
ฉตฺตํ ปาณิมิ ท ยสฺส, โส **ฉตฺตปาณิ** (ปุโรโส)
รม (มี) ในมือ ของบุรุษใด
บุรุษ นั้น ชื่อว่า มีรมในมือ
มณิ กณฺฐุ ยสฺส, โส **มณิกณฺฐุ** (นาคราชา)
แก้ว (มี) ที่คอ ของนาคราชาใด
นาคราชานั้น ชื่อว่า มีแก้วที่คอ

ตัวอย่างรูปวิเคราะหฺที่เป็นพหูพจนะ
กตํ กุสลํ เยหิ เต **กตกุสลา** (ชนา)
กุสล อันชน *ท. เหล่าใด* ทำแล้ว
ชน *ท. เหล่า นั้น* ชื่อว่า มีกุสลอันทำแล้ว
อาวูธา ทตฺเตสุ เยสํ, เต **อาวูธทฺตลา** (โยธา)
อาวูธ *ท. (มี) ในมือ *ท. ของทหาร *ท. เหล่าใด***
ทหาร *ท. เหล่า นั้น* ชื่อว่า มีอาวูธในมือ

สหบุพฺพท พหูพพิท

สห ปุตฺเตน โย วตฺตตฺติ **สปุตฺโต** (ปีตา)
ชนใด ย่อมเป็นไป กับ ด้วยบุตร เหตุ นั้น
ชนนั้น ชื่อว่า เป็นไปกับด้วยบุตร (*คือบิดา*)

สห รณฺญา ยา วตฺตตฺติ **สราชิกา** (ปริสา)
บริษัทใด ย่อมเป็นไป กับ ด้วยพระราชชา
เหตุ นั้น บริษัทนั้น ชื่อว่า
เป็นไปกับด้วยพระราชชา

สห มจฺเจเรน ยํ วตฺตตฺติ **สมจฺเจริ** (จิตตํ)
จิตใด ย่อมเป็นไป กับ ด้วยความตระหนี่
เหตุ นั้น จิตนั้น ชื่อว่า
เป็นไปกับด้วยความตระหนี่